תנ״ך · ראשונים · אברבנאל · נביאים

אברבנאל על צפניה

רבנו יצחק אברבנאל

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

אברבנאל על צפניה

רבנו יצחק אברבנאל

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/אברבנאל-על-צפניה/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
פסוק א 4
פסוק ב 6
פסוק ג 6
פסוק ד 7
פסוק ו 8
פסוק ז 8
פסוק ט 9
פסוק י 9
פסוק יב 10
פסוק טו 10
פסוק יח 11
פרק ב 11
פסוק א 11
פסוק ב 11
פסוק ג 12
פסוק ה 13
פסוק ו 14
פסוק ז 14
פסוק י 15
פסוק יב 15
פסוק יג 15
פסוק יד 15
פסוק טו 16
פרק ג 16
פסוק א 16
פסוק ב 17
פסוק ה 17
פסוק ו 18
פסוק ח 18
פסוק ט 19
פסוק י 19
פסוק יא 20
פסוק יב 20
פסוק יג 21
פסוק יד 21
פסוק טו 21
פסוק טז 22
פסוק יח 22
פסוק יט 22
פסוק כ 23

פרק א

פסוק א

גם הספר הזה הוא נבואה אחת מדובקת מתחילתו ועד סופו ויש בו ח' פרשיות: הא' דבר ה' אשר היה אל צפניה. הב' והיה ביום זבח ה'. השלישית והיה ביום ההוא נאם ה' קול צעקה. הרביעית והיה בעת ההיא אחפש. החמישית הוי יושבי חבל הים. השישית הוי מראה ונגאלה. השביעית רני בת ציון. השמינית ביום ההוא יאמר לירושלם. וראיתי לשאול בה ששת השאלות:

השאלה הראשונה בייתור דברים והכפל שבא בפסוק אסוף אסף אסף אדם, וזה כי אם היה אדם שיכריתהו מלשון אסוף אסיפם למה חזר לומר והכרתי את האדם מעל פני האדמה ומה ההבדל בין המאמר הזה למה שאמר אסוף אסף כל מעל פני האדמה אסף אדם וגומר:

השאלה השנית במה שהכניס וסמך לתוכחת ישראל שהיה אומר אליהם התקוששו וקשו וגומר בקשו את ה' כל ענוי הארץ וגומר סמך אליו כי עזה עזובה תהיה ואשקלון לשממה וגומר ומה לנו לדעת ענין הפלשתים, וכן מה שאמר אחריו הוי יושבי חבל הים וגומר ארץ פלשתים ויראה שאין זה מענין התוכחה:

השאלה השלישית בסדר הפרשיות האלה כי הנה זכר חרבן ארץ יהודה מלכיהם ושריהם ושברון ירושלם משער הדגים ומן המשנה אחר כך זכר חרבן ארץ פלשתים ואמר בו והיה חבל לשארית בית יהודה עליהם ירעון בבתי אשקלון בערב ירבצון כי יפקדם ה' אלקיהם ושב שבותם, וכן זכר חרבן מואב ועמון ואמר בהם שארית עמי יבזון וכל זה מורה שכבר היה מיעד בפקידת וגאולת בבל ואיך אם כן באה אחר כל זה פרשת הוי מראה ונגאלה שתיעד בחרבן והיה ראוי להקדימה אל ייעוד הפקידה והגאולה אשר זכר:

השאלה הרביעית במאמר לכן חכו לי נאם ה', והיא אם אותו הייעוד הוא נחמה או הוא מכלל הייעודים הרעים ואם נפרשה בייעוד טוב ונחמה יקשה אופן המאמר וסמיכותו כי למעלה אמר אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר ולא יכרת מעונה כל אשר פקדתי אכן השכימו השחיתו כל עלילותם וסמך לזה לכן חכו לי ואיך נאמר שנמשך ממעשיהם הרעים הייעוד הטוב ההוא, ואם נפרש שהוא ייעוד רע הנה יקשה עצם הייעוד שהוא כולו לטוב כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה וגומר ביום ההוא לא תבושי מכל עלילותיך וגומר ובכלל הפרשה כולה שהיא מלאה נחמות וייעודים טובים מזמן גאולתנו ופדות נפשנו:

השאלה החמישית באומרו כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' לעבדו שכם אחד, כי איך אפשר שכל עמי הגוים המתחלפים בלשונותיהם ידברו כולם שפה ברורה בלשון הקדש ויקראו כולם בשם ה', והנה הלשון כפי הסכמת הפלוסופים אינה דבר טבעי אבל הוא לדעתם מפעל ההסמכה והבחירה ואיך כל בני אדם יקנו אותו מבלי למוד ומי יביאם להסכים כולם באמונה אחת או בפעולה אחת האם מפני קבוץ הגלויות וגאולת ישראל הנה בגאולת מצרים רבו המסות הגדולות והאותות והמופתים ועכ"ז לא קבלו אפילו המצריים אמונת השם יתברך ותורתו כ"ש שאר האומות שאף על פי ששמעו ענין יציאת מצרים לא התעוררה אחת מהן לקבל אמונת השם יתברך:

השאלה הששית באומרו ביום ההוא לא תבושי מכל עלילותיך אשר פשעת בי, וזה כי העדר הבושה הוא גדול מהפשעים וכבר גינה הנביא לישראל על זה באומרו ומצח אשה זונה היה לך מאנת הכלם ולמה אם כן הביא כאן בכלל הייעודים הטובים לא תבושי מכל עלילותיך אשר פשעת בי. והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות כולן:

הכוונה הכוללת בנבואה הזאת היא להודיע שהראה הקדוש ברוך הוא את צפניה חרבן בית ראשון וגלות בני יהודה אשר יכלול הרעים וגם הטובים והצדיקים שיהיו בהם שלא ימלט אחד מהם מהחרב או מן הגלות, ונתן עצה לאנשי דורו מה יעשו להשיב חרון אף ה' מעליהם, והודיעו עוד שאחר חרבן ירושלם תהיה מפלה וחרבן גם כן לפלשתים ומואב ועמון על ידי נבוכד נצר בעון מה שחרפו וגדפו את בני יהודה בזמן חרבנם, ותהיה שממת פלשתים מואב ועמון מתמדת כ"כ מהזמן עד שבשוב ישראל מגלות בבל עד אדמת הקדש יכבשו וימשלו בארצות ההם, וגם כל הגוים אשר אכלו את ישראל ויהודה בבל ואשור וכוש כולם יהיו לחרבה, והראה הקב"ה עוד לנביא שהאומה ההיא אחרי שתגאל מבבל ותשוב לירושלם בבנין בית שני לא ישמעו בקול השם ולא יבטחו בו כי אם בגבורתם ושיחללו קדש ויחמסו תורה, והאל יתברך יעשה בהם משפט בחרבן בית שני בראותו שהשחיתו כל עלילותם ויבאו בגלות שני ארוך ולא ישוב לגאלם אבל יחכו עד היום המיועד והגזור לפניו יתברך שיביא לנקום נקמתו בכל העמים שלא קראו בשמו ולא ידעוהו, והנשארים מאותה נקמה יכירו וידעו כי הוא האלקים ולא אחר ויקראו בשמו ואז ישראל ויהודה לא ישובו לבשת ולכלימה כי יסיר הקב"ה מהם המורדים והפושעים, והנשארים בהם יהיו עם עני ודל אבל יחסו בשם ה' ולא יעשו עוד עולה ולא ידברו כזב ויסיר השם מהם כל מיני הייסורין וממשלת האויבים וישיב שכינתו בתוכם וישובו הנדחים באשור מהשבטים והמפוזרים מבני יהודה בכל ארצות שביים וישבו בארצם לבטח ואין מחריד לשם ותהלה בכל עמי הארץ כמו שיתבאר כל זה בפסוקים:

דבר ה' אשר היה אל צפניה וגומר עד אסוף אסף כל: הרבה הכתוב ליחס את צפניה לאבותיו ארבעה דורות איש מאיש ועם כל זה לא ידענו בראיה ברורה שבטו ולא ארצו, הן אמת ידענו שאבותו אנשי גדולים היו וגם לדעת חכמים זכרונם לברכה שהיו מבני הנביאים כיון שנזכרו בכתוב ושהיה במלכות יהודה ולכן ניבא על יהודה וירושלם, והרב רבי אברהם בן עזרא כתב שהזכיר הכתוב שמות אבותיו עד שהגיע לנכבד חזקיהו ומדרך הסברה אמר שהוא חזקיהו המלך ושאמריה שנזכר כאן בן חזקיה אחיו של מנשה, ושאין לתמוה בעבור כי יאשיהו היה שלישי לחזקיהו כי יותר ממאה שנים עברו מיום שגדל חזקיהו להוליד עד המלך יאשיהו. ואין דעתי נוטה לסברת החכם בזה לפי שאם חזקיהו הנזכר כאן היה מלך יהודה לא היה מקצר הכתוב מלזוכרו, והנה על אמון אמר מלך יהודה שמלך שתי שנים מעט ורעים או על יאשיהו אם נאמר שאליו חוזר אומרו מלך יהודה ואיך לא יכנה כן שבזכותו ניצלה ירושלם מיד סנחריב, גם כי חז"ל שקבלו האמתיות האלה אמרו בפסיקתא רבתי (כז, ב) צפניה היה אחד מג' נביאים שנתנבאו באותו הדור, ירמיה היה מתנבא בשווקים צפניה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות וחולדה אצל הנשים, אבל לא אמרו שהיה צפניה מזרע המלוכה מבני חזקיהו כמו שאמר בישעיהו שהיה בן אחיו של אמציה מלך יהודה וכל זה ממה שיורה שחזקיה זה היה אדם אחר נכבד וחשוב או נביא אבל לא היה זה חזקיה מלך יהודה, האמנם זכר הכתוב שניבא צפניה בימי יאשיהו מלך יהודא והדעת נותנה שהיה זה בתחילת מלכותו בהיות בני יהודה רעים וחטאים לה' מאד קודם ששב יאשיהו אל ה' בכל לבבו וכל נפשו ולכן יעד צפניה הרעה העתידה לבוא עליהם, ואולי שמפני נבואתו שאמר התקוששו וקושו וגומר בקשו את ה' כל ענוי הארץ התעוררו יאשיהו ואנשי יהודה לשוב אל ה':

פסוק ב

אסף אסף כל וכו' עד והיה בעת ההיא אחפש וגומר. אסוף אסף לשון כליון וחסר אל"ף שהיה לו לכתוב אאסף ויש כאלה הרבה כמו לא יהל שם ערבי וכמו שכתב רש"י, ואמר אסוף אסף כל כלומר אכלה את כל חי מעל פני האדמה.

פסוק ג

ואחר שאמר זה בכלל בארו בפרט באומרו אסף אדם ובהמה אסף עוף השמים ודגי הים וגומר, ומה שאמר מעל פני האדמה אינו מאמר כללי בכל הארץ כי אם בארץ ישראל, וכן אסוף אסף כל אין הכונה שכל החיים שבעולם יאספו כי החומה הכוללת אשר במלת כל תובן כפי הנושא אשר בו הדברים, וכוונת הנביא היתה ליעד על חרבן ארץ יהודה שלא ישאר בה אדם אם מחרב ואם מהגלות, ומה שזכר בהמה ועוף ודגים הוא כפי המפרשים

ע"ד הפלגה כמו שאמר בירמיה (ירמיה ט, ט) עוף השמים עד בהמה נדדו הלכו וכן אמר בהושע (הושע ד, ג) בחית השדה ובעוף השמים וגם דגי הים יאספו, וכבר חשבו אנשים שהדבר כמשמעו שכאשר גלו בני יהודה מן הארץ נדדו מעליה גם הבהמה והעוף לפי שהבהמות שהיו להם הלכו בבזה ורוב העופות לא ישכנו במדבר כי אם במקום היישוב שימצאו זרעים פירות ופרחים לאכול וכשיחרב יישוב אחד ילכו אל יישוב אחר, וכל זה רחוק הוא אצלי בפשט הכתוב, אבל שענין הבהמה והעוף והדגים היו דבור המשלי למיני בני אדם כי יש שהם חמריים עובדי אדמה כאלו הם אדם ובהמה יחד ועליהם אמר אסף אדם ובהמה ר"ל שיכלה ויחריב כל עמי הארץ עובדי אדמתם, וגם יכלה עוף השמים שהוא רמז למלכים והשרים אשר יגביהו עוף בממשלתם, וגם יכלה דגי הים והם כתות אנשים המתעסקים בניאוף ובחמס כדגי הים ולכן אמר כנגדם והמכשלות את הרשעים כי בעבור שזכר דגי הים גם כן המכשלות והתחבולות מהחרמים והמכמרות וכאלו אמר והמכשלות עם הרשעים המה ותחבולותם ילכו בשבי כי את במקום הזה הוא במקום עם כמו את יעקב איש וביתו (שמות א, א), ולפי שהיו ביהודה שאר בני אדם לא היו עובדי אדמה ולא שרים יגביהו עוף ולא חומסים וגוזלים כי אם בעלי אומניות מדיניים בטבעם לכן אמר שגם אלה לא ישארו בה אבל ילכו בשבי והוא אומרו באחרונה והכרתי את האדם מעל פני האדמה כלומר כל האדם הרומש על הארץ הזאת ביגיע כפיו ובאומנותו ויועצי הערים וחכמיה כולם יכרתו מעל פני האדמה, והנה אחר זה יזכור בענין החרבן כל כתות האנשים האלה ומדרגתם והרב רבי אברהם בן עזרא פירש והמכשלות את הרשעים שלבדם תהיינה המכשלות ועל כן והכרתי את האדם שהם הרשעים שיפורש והכרתי את האדם על הרשעים בלבד ואמנם הצדיקים לא זכר לפי שעליהם אמר אחר זה אולי תסתרו ביום אף ה', ומה שפירשתי אני הוא היותר נכון בפשט הכתוב והותרה בזה השאלה הראשונה:

פסוק ד

ובעבור שהנביא דיבר כל זה בדרך משל בא לפרש ולבאר אותו רוצה לומר מה היא האדמה אשר ניבא עליה ומה הוא האדם והעוף והבהמה ומה הם המכשלות, ואמר ונטיתי ידי על יהודה ועל כל יושבי ירושלם כי היא האדמה שכיוון במאמרו ויושבי ירושלם ובני יהודה הם האדם והעוף והדגים אשר זכר, וכנגד המכשלות אמר והכרתי מן המקום הזה את שאר הבעל רוצה לומר מה שנשאר מעבודת הבעל אחרי שגלו השבטים כי השבטים התחילו בעבודת הבעל ואחרי גלותם נשאר שארית אותה עבודה בבני יהודה, ואמר שכן יכרות את שם הכומרים והם המתפללים לעבודה זרה עם הכהנים

ופירשו המפרשים שהם כוהני העבודה זרה וכן תרגם יונתן פלחיהון עם כומריהון, ולי נראה שלא קרא הכהנים סתם כי אם כהני ה' כי בעבור שיהיה הגלות כולל לטובים ולרעים אמר שיכרת מירושלם שם הכומרים וגם כן יכרת משם שם הכהנים משרתי המקדש, (ה) וכן אמר ואת המשתחוים על הגגות לצבא השמים ואת המשתחוים הנשבעים לה' והנשבעים במלכם שאין הכוונה שנשבעים לה' וחוזרים ונשבעים במלכם שהוא העבודה זרה כמו שפירשו המפרשים, אבל עשה מהמשתחוים כתות מתחלפות מהם משתחוים על הגגות בפרסוס לצבא השמים והם הרשעים עובדי עבודה זרה בגלוי ומהם המשתחוים ונשבעים לה' והם הצדיקים ומהם אותם שלא היו משתחוים לעבודה זרה ולא גם כן משתחוים ונשבעים לה' כי לא היו עובדי השם יתברך ולא עובדי עבודה זרה אבל היו נשבעים במלכם להיות עבדי המלך ומשרתיו ואין להם עסק בעבודות לא לגבוה ולא לעבודה זרה.

פסוק ו

וזכר שכולם יכרתו כצדיק כרשע ומי שאינו לא צדיק ולא רשע, ולפי שהיו בהם אנשים שנסוג אחור לבם מהשם יתברך ובמקום שהיו צדיקים נזורו אחור באומרם לא ייטיב ה' ולא יירע ומהם שלא בקשו את ה' ולא דרשוהו גם כן לא היו דורשים העבודה זרה לכן אמר כנגד שתי הכתות האלה ואת הנסוגים אחור מאחרי ה' שהיא הכת האחת ואשר לא בקשו את ה' ולא דרשוהו שהם כת השנית.

פסוק ז

וכנגדם אמר הס מפני ה' אלקים ר"ל שתקו ועמדו כי קרוב יום ה' אשר בו הכין זבח לעשות בכם והקדיש קראיו שהם נבוכד נצר והכשדיים וזימן חיילותיהם לבוא על ירושלם ולהנקם מהפושעים האלה, (ח) כי הנה ביומו של אותו זבח שיעשה השם יתברך יפקוד ראשונה על כל השרים ועל בני המלך שהם העופות שזכר שימותו בשמים כפי כבודם וגובה מעלתם, ועל כל הלובשים מלבוש נכרי לרמוז לעובדי המלך ומשרתיו שמפני כבודם וגאותם היו לובשים מלבוש שהיה נכרי לכל שאר העם לפי שלא היו לובשים אותו לבוש כי אם עבדי המלך, וכן תמצא בדבור מלכת שבא שאמר (מלכים א' י, ד) ותרא מלכת שבא את כל חכמת שלמה והבית אשר בנה ומאכל שולחנו ומושב עבדיו ומעמד משרתיו ומלבושיהם וגומר שהוא המורה שהיו לעבדי המלך מלבושים מיוחדים נכרים לזולתם. ורש"י פירש מלבוש נכרי מלבוש עבודה זרה. והרב רבי דוד קמחי בשם אביו פירש מלבוש נכרי מלבוש גזול שהיו גוזלים אותו מבעליו והיו אם כן לובשים מלבוש נכרי שאינו שלהם. ואולי אמר מלבוש נכרי על השרים ועל בני המלך

לפי שהיה מנהגם כמנהג אשר אתנו בין בני אדום היום הזה שהמלכים והשרים לא היו חפצים במלבושי ארצותם לגויהם והיו לובשים מלבושים מלכים אחרים מעמים נכרים ובפרט אם היה להם ריב ומלחמה עמהם שהיו מתפארים בלובשם מלבושיהם כאלו בלבושי ילדי נכרים יספיקו.

פסוק ט

ואמנם אומרו ופקדתי על כל הדולג על המפתן רש"י פירשו כפי יונתן שלא היו דורכים על מפתן בית עבודה זרה שלהם כמו שאמר בפלשתים על כן לא ידרכו כהני דגון וגומר ולכן היו אלה דולגים וכן דרשו באגדת שמואל, וכפי הפשט אמר זה על כל משרתי המלכים והשרים שהיו עובדים אותם במרוצה והשתדלות גדול כאלו הם דולגים על מפתן החצר להכנס בו פעמים רבות ואלו היו ממלאים בית אדוניהם חמס ומרמה שהיו גוזלים בעיר ומביאים אל בית האדון.

פסוק י

ואחרי שזכר חרבן השרים אשר המשיל בעוף זכר גם כן חרבן שאר האנשים אשר המשיל בדגי הים באומרו והיה ביום ההוא רוצה לומר יום החרבן אשר זכר, יהיה קול צעקה משער הדגים ויללה מן המשנה וכתבו המפרשים ששער אחד היה בירושלם נקרא שער הדגים כמו שאמר בעזרא (נחמיה יב, לט) ועל שער הדגים מגדל חננאל אולי היו מוכרים שם דגים, ושהמשנה הוא ארמון המלך שבתוך העיר, ושבר גדול מהגבעות שהם מחוץ לירושלם כי הרים סביב לה, ובמדרש (פס"ר ח, ג) דרשו שער הדגים זה עכו שנתונה בחיקם של דגי הים ויללה מן המשנה זה לוד שהיא משנה לירושלם מהגבעות זו צפורי שהיא יושבת בראשי ההרים, (יא) הלילו יושבי המכתש זו שעמוקה מכל א"י, ואני כבר כתבתי בפירוש ספר מלכים שהיו בירושלם שלש חומות הראשונה היו דרים כל בעלי אומניות ועובדי אדמה ובשנייה היו דרים הנכבדים והחכמים והנביאים וכל אנשי מעשה ועליו נאמר בחולדה והיא יושבת במשנה כי בחומה השנית היה ביתה והחומה השלישית היה הר הבית, ואומר אני שעל כן אמר הנביא קול צעקה משער הדגים שהיה בחומה הראשונה ששם המון העם ובעלי אומניות והציידים אשר המשיל למעלה בדגי הים, ויללה מן המשנה היא החומה השניה, ושבר גדול מהגבעות היא החומה הג' אשר שם הר הבית ששם היה השבר גדול, ואמר הלילו יושבי המכתש על ירושלם כולו או על מקום עמוק ששם היו הרוקחים המכים תמיד במכתש, ואומרו כי נדמה כל עם כנען פירשו המפרשים נדמה נכרת וכנען הוא סוחר כמו כנען בידו מאזני מרמה (הושע יב, ח), עד שכתב ר' אברהם בן עזרא שמסילה היתה בירושלם מיוחדת לסוחרים ולמחליפים

שהיה קרויה מכתש כי כל רחובות עיר גדולה יש להם שמות ידועים לכל בני העיר אולי היו בה הרוכלים, ומאשר אמר כל עם כנען נראה שלא אמרו על הסוחרים שנכרתו כי למה קראם עם, ולכן נראה לי שנדמה הוא מענין דמיון ויאמר הכתוב כי עם יהודה בחורבנו וגלותו מארצו נדמה ונתדמה עם כנען שיסחו מן הארץ בבוא ישראל עליה כן היו בני יהודה בצאתם ממנה ויחסר כ"ף בכתוב כאלו אמר כי נדמה ככל עם כנען. ובעבור שהיו בירושלם עשירים גדולים וכספם וזהבם לא עמד להם כמו שיאמר הנביא הזה עצמו אחרי זה לכן אמר כאן נכרתו כל נטילי כסף כמו שת"י כל עתירי נכסיא, וקראם נטילי כסף כאלו אמר טועני כסף ואפשר לומר כי הלילו יושבי המכתש אמר על פועלי המטבע שהם תמיד מכתשים במכתש ועליהם אמר גם נכרתו נטילי כסף והם הצורפים עושי המטבע שהיו לוקחים הכסף לעשות ממנו המטבע וגם הכלים הנאים כי הנה לא היה בישראל לא מטבע של זהב ולא מטבע של נחשת כ"א של כסף בלבד ולכן אמר כאן נכרתו כל נטילי כסף ולא אמר זהב:

פסוק יב

והיה בעת ההיא אחפש את ירושלם וגומר עד הוי יושבי חבל הים וגומר. זכר שבזמן הרע ההוא יחפש השם יתברך בירושלם בפקידת עונשה כי כמו שיחפש האדם את הבית בנרות לראות מה שיש בחדרי חדרים לפי שאור השמש לא יוכל להכנס בכל מקום כמו הנר, עד שלזה אמר (משלי כ, כז) נר ה' נשמת אדם חופש כל חדרי בטן כי יחפש את כל אנשי ירושלם באופן שלא ימלט אחד מקבול עונשו, ויפקוד על הקופאים על שמריהם שהם שאננים ושקטים בלתי מתנועעים כדבר הנקפא שאלה היו אומרים לא ייטיב ה' רוצה לומר לטובים ולא ירע לרעים, (יג) לכן יהיה חילם ועושרם למשסה וגזל והבתים שבנו לא ישבו בהם והכרמים שנטעו לא ישתו את יינם, ובזה יכירו וידעו כי יש אלקים שופטים בארץ, ואל יחשבו שיהיה זה לזמן ארוך (יד) כי קרוב יום ה' הגדול קרוב מאד ומהרה יהיה, והקול שיהיה באותו יום ה' יהיה מר צורח שם גבור רוצה לומר אותו קול יהיה קורא וצורח ואומר מר כאלו רעה באה לעולם ולכן שם גבור כלומר כל גבור יבא שמה ללחום, ורש"י פירש הגבור יצרח שם קול מר ונכון הוא.

פסוק טו

וזכר שיהיה זה לפי שיהיה היום ההוא יום עברה וצרה ומצוקה שואה ומשואה שהכל כפל ענין במלות שונות וכן יהיה יום חשך ואפלה כי מפני הצרות יקדר עליהם היום, (טז) וביאר מה תהיה הצרה ההיא באומרו יום שופר ותרועה ר"ל מהכשדים הבאים על ההרים הבצורות וכו', (יז) והצרותי לאדם רוצה לומר אז יהיה כל אדם במצור ירמוז

לבני יהודה שעליהם היתה נבואתו שיצר להם נבוכד נצר ויהיו מפני הכשדים במצור ובמצוק, וילכו כעורים שלא יראו מה לעשות ויכשלו איש ברעהו כמו שעושים העורים, והנה תהיה כל הרעה הזאת לפי שלה' חטאו ולכן ישפוך דמם כעפר כי מפני רבוי הדם הנשפך סביבות ירושלם אמר שיהיה כעפר שהוא רב מאד ולא יחוש אליו אדם, ואומרו ולחומם כגללים פירשו המפרשים שבשרם יהיה כגללי צואת אדם ואמרו שלחומם הוא לשון ערבי שקורין לבשר לחם, ולא ידעתי למה לא יאמר הנביא דבריו בלשון הקדש ויבחר לשון הערביים ויותר נכון לפרש לחומם מלשון לחם ומאכל כלומר שבהיותם במצור יהיה לחומם ומאכלם טמא כגללי צואת האדם.

פסוק יח

ושאף שיהיה להם כסף וזהב לא יוכלו לקנות בר ולחם ומזון לאכול כי גם כספם וזהבם לא יוכל להצילם ביום עברת ה', ומלת גם מורה שלא די שבכח זרועם וגבורתם לא ינצלו מאויביהם אבל גם כספם וזהבם שיתנו אל האויבים לא יוכל להצילם לפי שבעברת ה' ובאש קנאתו תאכל כל הארץ ומה יועיל הון ביום עברה, ובעבור שאמר תאכל כל הארץ פירש הנביא דבריו שלא היתה כוונתו על הארץ עצמה שתשחת ותפסד כי אם שכלה ובהלה יעשה השם בכל יושבי הארץ כי הם אשר חטאו והם הראויים ליענש.

פרק ב

פסוק א

ואחרי שהודיע הנביא לבני יהודה כל הרעה העתידה לבוא עליהם בפשעיהם הוציא מזה עצתו הנכונה, והוא שישוב אל ה' ויתחננו לפניו בטרם יבא אפו ועברתו עליהם וזהו אומרו התקוששו וקושו והוא כמו שכתב הראב"ע התוכחו והוכיחו ודקדקו עצמיכם ומעשיכם כקש וכן דרשו חז"ל (סנהדרין יח, ע"א) מזה קשט עצמך ואח"כ קשט את אחרים, והענין כולו שיחפשו במעשיהם ובמומיהם וכ"ז שיקבלו יסורין על עצמם ומקליות על עונותיהם עד שיהיו כמו הקש שילקהו האדם להדיקו, וקראם הגוי לא נכסף לפי שכל הגוים היו שונאים לישראל וכאילו אמר הגוי שאינו נחמד ולא אהוב אצל אומה מהאומות, והרד"ק פירש בשם אביו שהוא מלשון כלימה מלשון חז"ל בכסופי אפין אכסיף ר"ל הגוי שאינו נכסף ממעשיו.

פסוק ב

ואמרו בטרם לדת חוק כמוץ עבר יום אמר חוק במקום הזה על הגזרה האלקית שהיה בדעתו ורצונו יתברך לשלח בם חרון אפו כפי עונותיהם וכאילו אמר הטיבו דרכיכם

קודם לדת אותו חוק וגזירה אלוקית וקודם שתצא לפועל בעולם שאם תצא יהיה ענינכם אחרי עבור היום ההוא כמוץ אחרי שנידף שלא ישאר ממנו עוד שם ושארית. והראב"ע פירש שהכתוב מסורס וענינו על פי פירושו בטרם לדת חוק היום שתהו כמוץ עובר מפני רוח. ואינו נכון גם הכתובים אשר אחריו בלתי מסכימים בפירוש הזה לפי שאמרו עוד בטרם לא יבא עליהם יום ה' נראה שהם מאמרים כפולים, וגם מלת לא יבא היא קשה והיה לו לומר בטרם יבא כמו בטרם יתנגפו רגליכם (ירמיה יג, טז), בטרם לדת חק, בטרם תבא אליהן המילדת (שמות א, יט), בטרם תבא שנת הרעב (בראשית מא, נ), אבל ענין הפסוק הזה אצלי כך הוא שבעבור שאמר הנביא בטרם לדת חוק ואמר גם כן כמוץ עבר יום בא לפרש שני אלה המאמרים על מה יורה החוק ועל מה יורה היום, ופירש מהו ענין החוק אשר זכר באומרו בטרם לא יבא עליכם חרון אף ה' ורצה בזה שמלת בטרם מורה על קדימת דבר לדבר ואולי יחשוב חושב ממה שאמר בטרם לדת חוק שעל כל פנים יולד החוק אף שישובו בתשובה אבל שיתקוששו קודם לכן ביאר ואמר בטרם לא יבא עליכם חרון אף ה' ר"ל מה שאמרתי בטרם לדת חוק או ענינו קדימה זה לזה ושעכ"פ יולד החוק אלא שתתקוששו כדי שלא יבא עליכם אף ה' שהוא החוק שזכרתי, וכן פירוש ענין היום שאמר כמוץ עבר יום באומרו באותו דרך עצמו, גם אמרתי בטרם על היום שענינו לפי שלא יבא עליכם יום אף ה' שהוא יום הקש עובר שזכרתי ולכן בקשו את ה' ושובו אליו באופן שאותו חוק וגזרה שעלה במחשבתו לא ילד ואותו יום צרה ותוכחה לא יבא. וכבר יורה על אמתת פי' זה ושאין מלת בטרם סמוכה ללא יבא בעל הטעמים ששם במלת טרם הב' נגינת פסק ואחריו לא יבא עליכם חרון אף ה' כאילו הפסיק מלת בטרם וגלה שאינה דבקה אל לא יבא עליכם.

פסוק ג

ולפי שהיו בירושלם ובארץ יהודה אנשים יראי אלקים ואם המה מעטים וכמו שאמר דוד (תהלים עט, ב) נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ, לכן אמר כנגדם בקשו את ה' כל ענוי הארץ אשר משפטו פעלו רוצה לומר שיתפללו אליו האנשים ואנשי המעשה שתמיד פעלו ועשו משפטם, ואמנם שאר העם שאינם כן ייטיבו דרכיהם ועליהם אמר בקשו צדק בקשו ענוה כי אם תעשו כן אולי תסתרו ביום אף ה', ובפרק קמא דחגיגה (דף ד' ע"ב) אמרו רבי אמי כי הוה מטא להאי קרא בכי אמר כולי האי ואולי, ולא ידעתי למה היה בוכה רבי אמי כי הנה בני יהודה וירושלם הרבו לחטוא בכל מיני פשעים ימים רבים ואם באחרונה יבקשו צדק יבקשו ענוה למה יכופר העון להם בהחלט מבלי שיקבלו שום עונש האם הקדוש ברוך הוא ותרן הוא לכן אמר

הנביא אולי תסתרו כלומר כבר יצא הקצף מלפני ה' החל הנגף ואם עתה תשובו אליו אולי שלא תועילו כי משניתן רשות למשחית לחבל אינו מבחין ואולי שתסתרו ביום האף ההוא וישפך השם חרון אפו על יתר האומות, הנה אם כן לא אמר אולי תסתרו לספקו בתועלת התשובה כי אם להגיד שאולי יסתרו ולא תעבור עליהם הרעה ואולי שתעבור אבל בקלות ובדרך ייסורין, (ד) ולזה כיוון רש"י במה שפירש כי עזה עזובה תהיה כ"א תעשו כן אפקוד על שכניכם הרעים פלשתים ועמון ומואב כמו שהנביא מסדרם והולך. והראב"ע כתב שמאמר כי עזה עזובה תהיה וכן אשקלון תהיה לשממה ואשדוד בצהרים כלומר בעצומו של יום יגרשוה רוצה לומר יגרשו האויבים את אנשיה ממנה ועקרון תעקר שהם כולן ערי פלשתים וזכרם בשמן לייעד חרבנם בצחות לשון נופל על לשון. והרד"ק פירש כי עזה ואף על פי שיהיה יום אף ה' עליכם על כל פנים אל ישמחו שכניכם הרעים כי עזה תהיה עזובה וגומר וגם עליהם תעבור כוס. ולי נראה שדבר גדול דיבר הנביא בייעוד הזה כי הוא למד יאשיהו ובני דורו דרך התשובה באומרו בקשו את ה' כל ענוי הארץ אשר משפטו פעלו ולרשעים אמר בקשו ענוה, ובאומרו אולי תסתרו ביום אף ה' רמז להם אל גלות בבל שיעמדו שם ימים מעטים כאלו הם נסתרים שם עד שוב חרון אף ה' מהם ויפקדם וישיב שבותם, והודיעם עם זה שארץ פלשתים וארץ עמון ומואב חרוב יחרבו גם כן אחריהם על ידי נבוכדנאצר אבל לא ישובו לאדמתם במעט מהזמן כמו שישובו בני יהודה כי עזה עזובה תהיה ר"ל עזובה מכל אנשיה זמן רב וכן אשקלון שממה וגרושה אשדוד ועקרון תעקר מעיקרה ולא יהיה ענינם הסתר מועט כמוכם, ולכן הביא אחר זה פרשת הוי יושבי חבל הים שזכר בה חרבן עמון ופקידת בבל לישראל ושימשלו בהם, והותרה עם זה השאלה השנית:

פסוק ה

הוי יושבי חבל הים וגומר עד הוי מראה ונגאלה: מפני שהפלשתים ואנשי עמון ומואב הטיחו דברים כנגד בני יהודה בחרבן ירושלם כשהחריבה נבוכדנאצר, לכן ניבא הנביא עליהם שגם הם חרוב יחרבו על ידי הכשדיים גם כן, והודיע עם זה שאם היותם שוים לבני יהודה בחרבן לא יהיו שוים בפקידה כי את בני יהודה יפקוד השם וישיב שבותם וגם הם ימשלו בארצם, וקרא את ארץ פלשתים חבל הים לפי שעריהם היו סמוכות לים וכאלו אמר הוי יושבי חלק הים ועל שפתו והים הזה הוא ים פלשתים כמ"ש ועד ים פלשתים (שמות כג, לא), האמנם קרא את ארצם חבל לשתוף השם שחבלי יולדה יבואו להם, וכן קרא אותם גוי כרתים לפי שהפלשתים כרתים נקראו כמ"ש (שמואל א' ל, יד) אל נגב הכרתי, ונאמר (יחזקאל כה, טז) והכרתי את כרתים, אמנם תארם עתה

בשם כרתים להגיד שסופם ליכרת וכן ת"י עמא דחייבן לאשתצאה, ואמר הנביא דבר ה' עליכם כנען ארץ פלשתים להודיע שפלשתים מכלל ארץ כנען היו כמו שכתוב (יהושע יג, ג) לכנעני תחשב חמשת סרני פלשתים האמנם קראם פה כנען להגיד שגם יחרבו ויסחו מארצם ככנעניים והוא אומרו והאבדתיך מאין יושב.

פסוק ו

ושאחר חרבנה אותה ארץ שהיתה חבל הים תהיה נות כרות רועים וגדרות צאן ר"ל תהיה נוה ארעי שיכרו בה הרועים לחם בבקר ושם יהיו גדרות צאן לא מדינות וערים כאשר היו קודם חורבנם.

פסוק ז

וגם אודיעך שיהיה זה חבל הים לשארית בני יהודה ר"ל שיהיה זה מגורלם וחלקם לא לשבת בם כי אם שעליהם ירעון צאנם ובהמתם באותו מקום שהם עתה בתי אשקלון שמה בערב ירבצון רוצה לומר צאנם, ויהיה זה לפי שבני יהודה יפקדם ה' אלקיהם וישיב שבותם מבבל מה שלא ישיב לפלשתים, (ח) וכן אמר השם שמעתי חרפת מואב וגדופי בני עמון שהיו שכנים לבני יהודה וכאשר גלו בבל היו עוברים בארצם והם היו מרחיבים עליהם פה ולשון וגם היו לוקחים מגבול בני יהודה להגדיל גבולם, (ט) ולכן היתה גזרת השם שמואב תהיה כסדום ובני עמון כעמורה ממשק חרול ומכרה מלח ר"ל מהשמעת קול חרולים הגדלים שם מאין עובר והם נוקשים זה עם זה ומשמיעים קול, וכן תהיה ארצם מכרה מלח שכאשר יחפרו בה ימצאו מלח בכל פנותיה ומכרה הוא מלשון כי יכרה איש בור (שמות כא, לג), ואמר שארית עמי יבזום להגיד שכאשר ישובו בני יהודה מגלות בבל יבוזו את הארץ ההיא ואת האנשים אשר ישארו בה. וי"מ הייעוד הזה לעתיד לבוא ואינו נכון כפי סדר הפרשיות.

האמנם למה הגדיל השם עונש עמון ומואב כמהפכת סדום ועמורה כבר אמרו חכמינו ז"ל בענינו דברים של טעם אמרו שכאשר היו מוליכים את ישראל בגולה לארץ כשדים היו עוברים דרך עמון ומואב ובוכים ישראל וצועקים והם היו משיבים להם מה לכם סגופים מה תבכו ולא לבית אביכם אתם הולכים בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם (יהושע כד, ב), והיה דבר השם עליהם גם אתם לבית אביכם תלכו לוט אביכם לא מסדום היה לכן מואב כסדום תהיה ובני עמון כעמורה. עוד אמרו על זה בפסיקתא (פדר"כ קלח, א) שמעתי חרפת מואב אתה מוצא כשנכנסו גוים לירושלם נכנסו עמהם עמונים ומואבים ונכנסו לבית קדש הקדשים ולקחו הכרובים והיו מחזרין אותם בכל חוצות ירושלם והיו אומרים לא היו ישראל אומרים אין אנו עובדים עבודה זרה ומאלה

מה היו עושים הה"ד כי אמר אויב הנה ככל הגוים בית יהודה באותה שעה אמר הקב"ה כי מואב כסדום תהיה.

פסוק י

ואולי שעל זה אמר הנביא פה זאת להם תחת גאונם כי חרפו ויגדילו על עם ה' צבאות רוצה לומר ויגידלו לשונם ופיהם על עם עובד ה' צבאות לאמר שהיו עובדים עבודה זרה, (יא) ואין הדבר כן כי נורא ה' עליהם רוצה לומר המה הגדילו פה עליו ועל עמו והנה יבא זמן שיתראו גבורותיו ויהיה הוא נורא עליהם, ויהיה זה כי רזה את כל אלהי הארץ רוצה לומר כאשר יתיש כחן של כל אלוהות הגוים ויכחישם וישתחוו לו איש ממקומו אפילו כל איי הגוים האיים הרחוקים, והייעוד הזה אין ספק שהיא לעתיד לבא שיכירו וידעו כל יושבי תבל כי ה' הוא האלקים ולו הגדולה והגבורה והתפארת ואלהי כל הארץ יקרא.

פסוק יב

ועל זה אמר גם אתם כושים חללי חרבי המה ר"ל גם אתם עמון ומואב כושים שהם יהיו חללי חרבי באותו יום ה' הגדול והנורא שישתחוו לו כל איי הגוים.

פסוק יג

ואחרי שאמר זה הייעוד העתיד אגב גררא שב הנביא לענינו מהחרבן אשר יעשה הקב"ה על האומות שהחריבו את עמו בחרבן ראשון וכנגד מלכות בבל אמר ויט ידו על צפון ר"ל שיקח נקמתו מבבל שהחריב יהודה וירושלם ושרף את בית ה' כמו שאמר עליו (ירמיה א, יד) מצפון תפתח הרעה לפי שהיא צפונית מזרחית לארץ ישראל, וכנגד אשור שהגלה עשרת השבטים אמר ויאבד את אשור, ומפני שהיתה נינוה ראש לאשור אמר וישם את נינוה לשממה ציה כמדבר וירבצו בתוכה עדרים רוצה לומר שלא תהיה נינוה עוד ליישוב אנשים כי אם לעדרי צאן:

פסוק יד

כל חיתו גוי ר"ל כל בהמות הגוים אשר סביבותיה ירעו וירבצו בה, גם קאת גם קפוד ירבצו בכפתוריה וכפתור הוא עליון השער העומד על שני הספים ועל שתי המזוזות, ולפי שהיו נעשים ציורים פרחים וכפתורים כמין תפוחים לכן אמר שיהיה השוממות כל כך בנינוה עד שיהיו בתים מאין אדם וקאת וקפוד ילינו בשעריה היפים מהבתים, וכן קול ישורר בחלון ר"ל קול העופות שישוררו ויצפצפו בחלונות, וכן חורב בסף ר"ל שיהיה חרבן בסף השער, והיה זה לפי שארזה ערה ר"ל שארזיה שורשו ונעקרו מלשון

ערו ערו או שבחרבן נפלו גגות הבתים והארזים בתקרת הבתים נשארו גלויים למטר ולרוח ויפלו מעט מעט.

פסוק טו

ולפי שהגדיל ליעד בחרבן נינוה אמר עליה זאת העיר העליזה היושבת לבטח ר"ל זאת העיר שהיתה שמחה תמיד בהצלחותיה ויושבת לבטח זמן הרבה, האומרה בלבבה אני ואפסי עוד לפי שהיתה מולכת בכפה ולא היה דומה לה איך היתה לשמה מבלי יושב ומרבץ לחיה עד שכל העובר עליה ישרוק כמתמיה ויניע ידו כמקונן עליה:

פרק ג

פסוק א

הוי מוראה ונגאלה וגומר עד לכן חכו לי נאם ה': כפי מה שבארתי בנבואה הזאת אתה הראית לדעת שראשונה ייעד הנביא החרבן על מלכות יהודה וירושלם מתחילת ספרו זה עד בקשו את ה' כל ענוי הארץ ומשם יעד על חרבן האומות שהרעו לישראל בחרבן ראשון ובפקידת בית שני וזה מפסוק בקשו את ה' כל ענוי הארץ ע"כ, אמנם הפרשה הזאת הוי מוראה ונגלה חשבו המפרשים שחזר לענינו הראשון לדבר מירושלם ומחורבן ראשון, ופירשו מוראה מלשון טומאה כמו והסיר את מראתו (ויקרא א, טז), ושמתיך כרואי (נחום ג, ו), ענין טנוף ולכלוך, וכן ונגלה מלשון וכל מלבושי אגאלתי (ישעיה סג, ג), ופירוש העיר היונה שהיתה יונה פותה אין לב זהו דרך רש"י והראב"ע והרד"ק איש לא נעדר. ואין כן דעתי אלא שאחר שייעד הנביא על חרבן ראשון ועל פקידת בית שני בשובם לירושלם ונקמת השם באומות אשר החריבוה ושמחו במפלתה בא בפרשה הזאת ליעד מה שקרה אותם בבית שני עד שבאו אל חרבן השני, ובאו הפרשיות אם כן על סדר נכון והותרה השאלה הג':

לכן אמר כנגד ירושלם הוי מוראה ונגאלה שבערך האומות היתה מוראה מפני שאימתה היתה מוטלת עליהם וכמו שיראה מספור גבורות החשמונים ומלכי בית הורודוס ומכל העם בכללו אשר היה בזמן החרבן בבית שני שבלי ספק מנשרים קלו מאריות גברו ועל כן קראה מוראה מלשון שיתה ה' מורה להם (תהלים ט, כא), עוד קרא בערכה אל השם יתברך נגאלה לפי שהיו גאולי ה' עם אשר גאלם מיד צר ובהיות מלכות יהודה נגאלה מקרב בבל שהיתה שם שבוית חרב היה ראוי שתהיה יראתה על פניה לבלתי תחטא לבל תלכד עוד בעוניה, וכן קראה העיר היונה על דרך יונתי תמתי (שיר השירים ה, ב) וכבר זכרו הטבעיים מטבע היונה שהיא נאמנת לבן זוגה עד שאם ימות בן זוגה לא

תזדווג לאחר בשום צד ומפני אותו ההתאחדות אשר לאומת ישראל עם אלהיה קראה העיר היונה.

פסוק ב

וזכר שעם היותה כן מוראה ונגאלה ויונה תמה אחרי היותה נגאלה מבבל לא שמעה בקול ר"ל בקול ה' וזה במצות השמעיות, וכן לא לקחה מוסר במצות המעשיות, בה' לא בטחה אף על פי שראתה מה שקרה לה וראתה גם כן חרבן האומות המצרות לה עם כל זה לא בטחה בהשם אבל בטחה בגבורתה ואל אלהיה לא קרבה אבל היתה מתחברת אל הרומיים ולשאר הגוים מאהבה. וכבר מצאתי רמז למה שפירשתי במראה ונגאלה במה שדרשו ז"ל באיכה רבתי (פתיחתא לא) אמרו הוי מוראה ונגאלה העיר היונה הוי מפני האומה שנתתי אימתה על כל העולם אתה מוצא כשיצאו ישראל ממצרים נפלה אימתו על כל העולם כולו שנאמר (שמות טו, יד) שמעו עמים ירגזון אז נבהלו אלופי אדום וגומר (שם טו) תפול עליהם אימתה ופחד (שם טז), העיר היונה אומה שציינתי אותה במצות ובמעשים טובים כיונה ואחר כל השבח הזה לא שמעה בקול. הנה ביארו מוראה ונגאלה על הדרך שפירשתי אלא שייחסו המורא והגאולה ליציאת מצרים ואני כפי סדר הפרשיות מיחס אותם לבנין בית שני, (ג) ועליה אמר שריה בקרבה אריות שואגים והוא רמז למלכי בית הורודוס ולפריצים שהיו בסוף הבית שהם היו שריה בקרבה והיו גבורים כאריות וחוטפים וגוזלים העם כמו האריות וכמו זאבי ערב שלא גרמו לבקר ר"ל שאינם מניחים אפילו גרם ועצם אחד לבקר שהכל אוכלים יחד, (ד) כן היו השרים ההם בירושלם נביאיה פוחזים אמר זה כנגד,,, ותלמידיו שנעשו נביאים בפחזותם וקלותם וכולם היו אנשי בוגדות ובוגדות הוא כמו בגידות בפלס סוללות, כהניה חללו קדש כמו מנשה שיצא מירושלם ובנה מזבח בהר גריזים וכן אלעזר הכהן מהפריצים שהיו בסוף הבית שסבבו המלחמה עם הרומיים וכאלה רבים, עוד סיפר מרשעת בית שני שחמסו תורה ואין זה כי אם כתות הצדוקים והבייתוסים המינים והאפיקורוסים ותלמידי,,, שקמו שם וחמסו תורה בהיותם מורים בה פנים שלא כהלכה.

פסוק ה

והסתכל שלא אמר בכל זה מעבודה זרה שלא עבדו עבודה זרה בבית שני אבל נמצאו בה שאר העבירות שזכר הנה, ועליהם אמר ה' צדיק בקרבה לא יעשה עולה ר"ל ה' שהוא אדון כל הארץ הוא צדיק בכל דרכיו ולכן בקרבה לא יעשה עולה לסבול המעשים הרעים הנעשים בה, והוא בכל בקר ובוקר משפטו יתן לאור רוצה לומר שיראה להם השם משפטו בכל יום בגוים שלא יעבדוהו ושהמה משחיתים את דרכם והוא על דרך

מה שאמר המשורר (תהלים קא, ח) לבקרים אצמית כל רשעי ארץ להכרית מעיר ה' כל פועלי און, ואעפ"י שהוא יתברך בכל בקר ובקר משפטו יתן לאור בגוים לא נעדר הנה על כל זה לא יודע עול בשת ר"ל העול שהוא ישראל לא יבוש ממעשיו, גם באומרו בבקר בבקר משפטו יתן רמז להם על חרבן בית שני שיתן להם משפטם וגמולם.

פסוק ו

ולפי שאמר כל זה בדרך סתום וקצר ביארו עוד באומרו הכרתי גוים נשמו פינותם וגומר נצדו עריהם מאין יושב, (ז) ואמרתי ר"ל אל לבי אך תיראי אותי תקחי מוסר מהפורענות אשר אני עושה בגוים האחרים באופן שלא יכרת מעונה והוא בית המקדש שלא יכרת ולא יחרב ולא יכרת גם כן כל הטוב אשר פקדתי וצויתי לבא עליה שרמז בזה אל השכינה והנבואה שהיתה חלה באנשי בית שני אם הם היו מטיבים דרכיהם ועלילותם כמו שיבאר בפירוש בספר חגי, אכן הם לא פנו לטובה כ"א לרעה כי השכימו השחיתו כל עלילותם רוצה לומר היו זריזים בהשכמה להשחית כל עלילותם ומעשיהם ולכן נתחייבו החרבן כשאר הגוים:

פסוק ח

לכן חכו לי וגומר עד רני בת ציון: הייעוד הזה אינו יעוד רע אבל הוא כאומר אחרי שהגליתי אתכם לבבל ופקדתי אתכם לימים מועטים בגאולה ותשובה בארצכם והיה כל זה כדי שתטיבו דרכיכם להביא את כל אחיכם מהגולה ואתם לא אביתם והשחתם את כל עלילותיכם לכן לא אעשה עולה כי צדיק אני ואתן לאור משפטי והוא בחרבן בית שני וגלות בני יהודה על ידי מלכות אדום, אבל לא אפקוד אתכם מיד אחרי ימים מועטים כמו שעשיתי בבבל כי הנה תכחו לי בגלותכם עד אותו יום שאקום לעד ר"ל שתהיה הקימה נצחית כי משפטי וגזרתי אשר גזרתי היא לאסוף גוים לקבצי ממלכות על אדמת הקדש ועל ירושלם לשפוך עליהם שם זעמי, וכתב הרד"ק שהיום הזה שזכר הוא יום גוג ומגוג שיקום האל ית' לעד כלומר לשלול שלל על דרך בבקר יאכל עד (בראשית מט, כז). ואני כבר הודעתיך פעמים רבות דעתי בענין גוג ומגוג שלא יבואו אותם האומות להלחם על ישראל ולא אמר ע"ז ליום קומי לעד, אבל ענינו שבזמן הגאולה העתידה יעלו הנוצרים ממלכות אדום הרשעה על א"י לכובשה ויבואו עליהם מן המזרח ומן הצפון אוכלוסין עצומים מבני ישמעאל ושם תהיה ביניהם מלחמה עצומה וינקום ה' נקמתו מאלו ומאלו, ומפני שיהיה זה לזמן רחוק מאד הוצרך לומר לכן חכו לי נאם ה' כלומר אע"פ שהדבר הזה יתאחר זמן הרבה לא תתיאשו ממנו אבל קוו וחכו תמיד אליו כי הנה כל פנים בוא יבא אותו יום שאקום קימה נצחית, לא כמו שקמתי במצרים שאחרי

אותה קימה היתה מפלה ולא כקימת בבל שתהיה מפלה אחריה אבל הקימה ההיא ביום ההוא הגדול והנורא תהיה לעדי עד ולנצח נצחים מבלי שתבא מפלה אחריה עוד כל ימי הארץ וזה ענין ליום קומי לעד, וביאר מה יהיה ענין הקימה ההיא באומרו כי משפטי לאסוף גוים ואמר זה על הנוצרים שיעלו על א"י לכובשה באחרית הגלות, ואמר לקבצי ממלכות כנגד שאר העמים שיבואו עליהם ממזרח ומצפון, ועל אלו ואלו אמר לשפוך עליהם זעמי כל חרון אפי כי באש קנאתי תאכל כל הארץ שהוא רמז אל הנקמה העצומה באותו יום על כל הגוים הצובאים על ירושלם.

פסוק ט

וביאר למה יחכו עד אותו זמן באומרו כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה וגו' ר"ל שיקבלו האומות שימלטו מאותה מלחמה אמונת אלהות הש"י ולא יוסיפו עוד לעבוד אלקים אחרים ולא יעלו על פיהם אבל כולם בשפה ברורה יקראו בשם ה', לפי שבראותם נפלאות תמים דעים במלחמה והנקמה ההיא יעיר ה' את רוחם לקרא כלם בשם ה' בלה"ק ולהתיחד לעבודתו וזה לפי שבלה"ק לבדה נקרא ה' הנכבד בשמו, ואמר שכם אחד על דרך כי תשיתמו שכם (תהלים כא, יג) כלומר יטו שכמם לסבול עול התורה. והתבונן אמרו כי אז אהפוך אל עמים ולא אמר אל כל עמים לפי שלא תוכלל אומת אדום בייעוד הזה כי הם אויבי ה' ותורתו ובל יראו גאות ה' אמנם שאר העמים מבני ישמעאל לפי שלא נתחלפו ולא נתרחקו כפי אמונתם מהפנות התוריות כבני אדום הם יזכו בקבול האמונה האלהית ולזה אמר הנביא בל' סתמי חלקי כי אז אהפוך אל עמים, ואמר בזה מלת אהפוך לפי שקודם בנין המגדל היו כולם מדברים בלה"ק כמ"ש ויהי כל הארץ שפה אחת (בראשית יא, א) וכאשר חטאו בלל הש"י את לשונם ומפני זה התחלפו האומות באומונותיהם, אמנם לעת"ל יהפוך אל עמים אותה שפה ברורה שהיה להם מקודם לדבר בלה"ק, אך אמנם לא נאמר כאן שהעמים ההם ידברו בלה"ק בשלימות כבני ישראל אלא שיהפוך לבבם לקרא כולם בשם ה' בשפה ברורה ר"ל שימצא שגור ומלומד בפיהם ה' הנכבד ושם אלהים אחרים לא יזכירו וזה בלבד ידברו בלה"ק כלומר שם האל יתִ' השם ה', ויהיה עם זה מהפלא שעם היותם עמים מתחלפים ושונאים זה לזה הנה יתחברו ויסכימו כולם לקרא בשם ה' ולעובדו שכם אחד.

פסוק י

ובמכילתא אמר בזה מעבר לנהרי כוש עתרי בת פוצי יובילון מנחתי ר"ל הנה תהיה בזה כ"כ הסכמת האומות עד שהאומות הרחוקות מארץ כוש שלא שמעו דבר ה' וגם את ישראל לא ידעו והם אומות עתרי וכן בת פוצי שהם שמות אומות ידועות מהכושיים

גם המה שתיהן מארצותם יובילון מנחתי כמ"ש ישעיהו (ישעיה יח, א) הוי ארץ צלצל כנפים אשר מעבר לנהרי כוש שבים המה יובילו שי למורא להתאחדם והסכמתם בעבודת הש"י. ורש"י פי' עתרי בת פוצי על ישראל עתרי שהם מתפללים ועותרים אלי בת פוצי כנסת נפוצותי שהבנים יובילו אותם וכמ"ש ישעיהו (שם סו, כ) והביאו את כל אחיכם מנחה להשם וזה דרך דרש. האמנם איך יהיה זה שהעמים הקרובים והרחוקים יסכימו כולם לקרא בשם ה' ולעובדו שכם אחד כבר ביארתי בספר צדק עולמים שיהיה זה בסבת תחיית המתים שיהיה בזמן ההוא שהקמים בתחייה בכל פלך ופלך מחוז ומחוז יקראו בשם ה' ומפיהם ילמדו כל העם לקרא כן לפי שיתפעלו בם מאותה פליאה עצומה ומדברי הקמים בתחייה עד שהם מעצמם יבואו לקרא בשם ה' ולעובדו, ולא ידעתי איך לא כסתה פניו של רבי משה הכהן שפי' כ"ז על בית שני כמ"ש הראב"ע בשמו כי הנה שמה בין היהודים עצמם נעשו חלופי הדתות המינים והאפיקורסים ואיך נאמר שיסכימו העמים הנפרדים אז לקרא כולם בשם ה' ולעבדו שכם א'.

פסוק יא

וזכר הנביא עוד שבזמן ההוא לא תבוש האומה מכל עלילותיה ואין הכוונה שתחטא ולא תבוש ולא תכלם אלא שאז תתישר במעשיה באופן שלא תקבל בשת וחרפה ממעשיה כאילו אמר לא תהיה כמו בזה"ז שהיית צריכה ליבוש ולהכלם מהמעשים הרעים שהיית עושה הכל בזמן ההוא אסיר מקרבך עליזי גאותך האנשים שהיה להם גאה וגאון ודרך רע וגם אותם שהיו מתגאים בעבור היותם יושבים בהר קדשי כי כל מיני הגאוה אסיר מקרבך וזהו ולא תוסיפי לגבהה עוד בהר קדשי כי כאשר תשוב שמה תהיה עניו ושפל.

פסוק יב

ולפי שרוב מבני אדם מתגאים בעושרם או במעלתם וכבודם לכן אמר והשארתי בקרבך עם עני ודל כי יאבדו ממונם ועושרם בטלטולם וצרות גלותם ויותר בצרות חבלי המשיח וקיבוץ הגליות, ואין ספק שבזה תבדל הגאולה העתידה מגאולת מצרים ר"ל שבגאולת מצרים במקום שהיו דלים ועניים שם נתעשרו ביציאתם בשלל המצריים ששללו אבל לעת"ל במקום שהיו רבים מהם עשירים בגלותם הנה מפני טלטולם והליכתם מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר בקיבוץ גליותם גם כספם גם זהבם לא יעמדו להם, ולכן ישארו עם עני ודל מהממונות אבל יהיו עשירים בדעות והאמונות האמתיות ובמדות המשובחות והוא אומרו כנגד הדעות וחסו בשם ה'.

פסוק יג

ולענין המדות אמר שארית ישראל לא יעשו עולה במעשיהם ולא ידברו כזב בדבריהם ולא ימצא בפיהם לשון תרמית ר"ל דבור שיהיה נגלהו טוב והגון ויהיה מרומה בתוכו, וגם הם לא יצטרכו לדבר מזה לפי שהמה ירעו ורבצו ואין מחריד כצאן הרועה בתוך הדברו. ועם מה שפירשתי בזה הותרה השאלה הד' לפי שהייעוד הזה ר"ל לכן חכו לי הוא ייעוד טוב עם מה שכלל בו מאורך הגלות ושלכן נסמך עם מ"ש למעלה אכן השכימו השחיתו עלילותם. והותרה גם כן השאלה הה' שיהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה' לעבדו בסבת המסות הגדולות אשר יראו במלחמת ה' ונקמתו וגם באמצעות תחיית המתים שהקמים בתחייה ידריכו בזה. והותרה גם כן השאלה הששית במה שאמרתי שהבושה היא שלימות אצל החוטאים כי היא המורה שהם מתחרטים ממעשיהם, ועל החוטא הבלתי נכלם אמר (ירמיה ג, ג) ומצח אשה זונה היה לך מאנת הכלם אבל בבלתי חוטא אין הבושה שלמות כי אם חסרון ולכן אמר הפלוסוף בספר המדות שהבשת בזקנים גנאי הוא להם, וישעיהו אמר מסכים לזה (ישעיה כט, כב) לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו לפי שלא יעשו מעשים מגונים לשיקבלו עליהם בושה ועד"ז נאמר כאן ביום ההוא לא תבושי מכל עלילותיך אשר פשעת בי ר"ל שלא תעשה עוד הפשעים ההם ובזה לא תבושי:

פסוק יד

רני בת ציון וגומר עד סוף הספר: ייעד הנביא שבאותו זמן שתהיה נקמת השם יתברך באומות והנשארים בהם יקראו בשם השם אז תשוב השכינה והתדבקות האלקי בירושלם במדרגה עליונה ויתחברו מלכות יהודה ומלכות ישראל ויהיו לגוי אחד, ועל זה אמר רני בת ציון כנגד מלכות יהודה ואמר כנגד מלכות ישראל הריעו ישראל, ומפני שעתידה ירושלם להתחלק לכל השבטים כמו שזכר יחזקאל לכן בשם כל השבטים אמר שמחי ועלזי בכל לב בת ירושלם.

פסוק טו

ונתן הסבה לשמחתם ג' סבות, האחת הסיר ה' משפטיך ר"ל עונשיך ויסוריך שהיית סובלת בגלות כבר הסירם השם ממך לא תוסיפי לראותם עוד עד עולם, והסבה הב' מפני הנקמה אשר ראית שעשיתי באויביך כי ישמח צדיק כי חזה נקם ועל זה אמר פנה אויבך ואפשר שאמר אויביך בלשון יחיד לרמוז אל אדום ראש האויבים, והסבה הג' לפי שזאת בטוחה שלא יקרך עוד רעה כי הנה השכינה שתדבק בך לא תסתלק עוד מעליך ועל זה אמר ה' בקרבך לא תיראי רע עוד.

פסוק טז

ובעבור שאדום וישמעאל היו עולים פעמים רבות ללכוד ירושלם מפני קדושתה והיו מושלים עליה לכן אמר שלא יהיה עוד כן וזהו ביום ההוא יאמר לירושלם ר"ל שהאויבים עצמם יאמרו לירושלם אל תיראי ואל ירפו ידיך ציון מפחד שנבא עליך, (יז) כי הנה ה' אלקיך בקרבך והוא הגבור אשר עשה את כל הגבורות וכל הנוראות האלה הוא יושיע אותך, ואין לך שתאמרי שיחרה אפו עליך על עוניך כי הוא ישיש עליך בשמחה ויחריש באהבתו ר"ל ישתוק ולא יזכור לך עונות ראשונים, ולפי שסבלו שני גליות אמר עליהם שני לשונות של שמחה ישיש עליך בשמחה יגיל עליך ברנה.

פסוק יח

ואומרו נוגי ממועד אספתי ממך היו פירש רש"י אספתי את המוצאים ממועדי שלא היו שומרים שבתות וימים טובים אספתי כליתי ממך, על אותה אשמה היתה לך משאת חרפה, נוגי לשון הוצאה כמו הגו סיגים. ויותר נכון לפרש נוגי מגזרת יגון מלשון בתולותיה נוגות (איכה א, ד), ואספתי הוא מלשון אסף אלקים את חרפתי (בראשית ל, כג), ומועד הוא מועד קץ הגלות יאמר האנשים הצדיקים שהיו בגלותך תמיד ביגון ואנחה על מועד הקץ שהיה מתארך הנה בבא גאולתך אספתי אותם שלא יהיה להם עוד יגון כלל, והם היו נושאים עליה חרפה ר"ל נושאים על ירושלם חרפה מהאומות על דרך מה שאמר המשורר (תהלים פט, נא - נב) זכור ה' חרפת עבדיך שאתי בחיקי כל רבים עמים אשר חרפו אויביך ה' אשר חרפו עקבות משיחך.

פסוק יט

וביאר איך יהיה זה שיאסוף נוגי ממועד באומרו הנני עושה את כל מעניך רוצה לומר הנני מכניע ומשבש אויביך שהיו מענים אותך בגלות ועושה הוא מלשון ושם עשו דדי בתוליהן (יחזקאל כג, ג) ואמר זה על נקמת האומות וחורבנם, וכנגד תשועת ישראל וגאולתם אמר והושעתי את הצולעה שהם עשרת השבטים שגלו אשורה והנדחה אקבצה שהוא מלכות יהודה ואת כולם אשים לתהלה ולשם בכל הארץ בשתם ומלת בשתם קשה להתישב, ורש"י פירש בכל הארץ שהיו שם לבשתם שם אתנם לשם ולתהלה בכל הארץ תחת בשתם. והראב"ע פירש בכל הארץ בשתם שיתביישו הגוים בראותם הצולעה והנדחה שהיתה לתהלה. ויותר נכון לפרש שבעבור שייעד כאן על שני דברים האחד בחרבן האויבים ונקמת הש"י מהם כמ"ש הנני עושה את כל מעניך, והב' בתשועת ישראל שנאמר והושעתי את הצולעה ואת הנדחה אקבץ, לכן נתן המשפט בכל אחד מהם כי הנה על התשועה אמר ושמתים לתהלה כלומר הצולעה והנדחה שזכרתי

אשימם לתהלה שיתברכו בה גוים ובה יתהללו, ואמנם על נקמת האויבים אמר ולשם בכל הארץ בשתם ר"ל שיהיה בושת אויביהם מפורסם בכל הארץ כי השם יאמר לפעמים על הפלגת הרעה כאשר יאמר על הפלגת הטובה ולא יהיה לפי זה לתהלה ולשם עם היות הטעם מורה עליו כי הנה מלות הכתוב יורו על פי'.

פסוק כ

וחתם הנביא דבריו באומרו בעת ההיא אביא אתכם ובעת קבצי אתכם כי מפני שהיו הגליות שנים אחד לעשרת השבטים מלכות בית ישראל שהוליכם מלך אשור לחלח וחבור נהר גוזן וערי מדי אמר כנגד אותם שהלכו לפאת הארץ ההיא ולא שבו לבית שני בעת ההיא אביא אתכם כלומר אע"פ שלא באתם בפקידת בית שני אל המנוחה ואל הנחלה הנה בעת ההיא אביא אתכם אל אדמתכם, וכנגד בני יהודה שנתפזרו בגליותיהם מקצה הארץ ועד קצה השמים אמר ובעת קבצי אתכם כי להיותם מפוזרים ומפורדים בין העמים הוצרך לומר בהם לשון קבוץ, ויאמר שעם היות שהלכו באותם הארצות בגלות ושפלות הנה בעת גאולתם יתן אותם לשם ולתהלה בכל עמי הארצות ההם בראותם שישובו למעלתם והוא אומרו בשובי את שבותיכם ר"ל שבות מלכות ישראל ושבות מלכי יהודה, וגם בבני יהודה אמר שבותיכם על שבות חרבן ראשון ועל שבות חרבן שני. ואמנם אומרו לעיניכם פי' הראב"ע בעיניכם תראו זה אשר אמר השם אבל לדעתי ירמוז לעיניכם על המתים בגלות שישיב גם כן השם את שבותם ויקומו אז בתחייה כדי שיראו אז גאולתם לעיניהם שהוא גם כן תכלית מיוחד בתחייה לחסידי ישראל וכמ"ש יחזקאל על זה (יחזקאל לז, יב) הנני פותח את קברותיכם והעלתי אתכם מקברותיכם עמי והבאתי אתכם אל אדמת ישראל וכמו שפירשתי במאמר צדק עולמים. ואולי שעליהם אמר גם כן נוגי ממועד אספתי ממך היו ר"ל שהצדיקים שמתו בגלות בתקותם מתי יהיה מועד החזון ממך יהיו בגאולה הזאת לפי שנשאו עליך חרפה מהאומות ולכן ראוי הוא שישישו אתה משוש כל המתאבלים עליה: הנה התבארה הנבואה הקטנה הזאת ואתה הראית לדעת בפירושה כמה מהעתידות ייעד הנביא בה וכמה מהסודות האלהיים מצפוני סתריו יתברך ראה בזה ואולי שמפני זה מאת ה' היתה נסבה להקרא שמו צפניה:

נשלם ספר צפניה והתלי"ת.